

Punainen jättiläinen on syntynyt

Kaisa Häkkinen

Auli Hakulinen, Maria Vilkuna, Riitta Korhonen, Vesa Koivisto, Tarja Riitta Heinonen, Irja Alho: *Iso suomen kielioppi*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 2004. 1698 s.

Opetusministeriö asetti tammikuussa 1993 työryhmän, joka sai tehtäväkseen pohtia kieliopin asemaa ja muotoa koulujen äidinkielenopetuksessa. Työryhmän puheenjohtajaksi kutsuttiin Helsingin yliopiston suomen kielen professori Auli Hakulinen. Ryhmän mietintö valmistui toukokuussa 1994, ja tulokset julkaistiin kirjana nimellä *Kieli ja sen kieliopit: Opetuksen suuntaviivoja*. Teoksen loppuun oli koottu joukko toimenpidesuosituksia, joista ensimmäinen sisälsi aloitteen suomen kielen deskriptiivisen kieliopin kirjoittamisesta.

Tällainen kielioppi ei olisi normatiivinen, siis sääntöjä antava, vaan kielen todellisia rakenteita kuvaileva. Deskriptiivinen kielioppi olisi yleinen lähdeote, jonka sivutuotteena olisi mahdollista kirjoittaa selkeä hakuteoksen tyyppinen kielioppi muunkielisille. Suomi ei kansainvälisissä lingvistipiireissä ole kovinkaan arvostettu tai tunnettu kieli, joten tällainen kielioppi palvelisi myös fennistiikan kansainvälisyyttä.

Vuonna 1995 kielioppihanke käynnistyi Auli Hakulisen johdolla Helsingin yliopiston suomen kielen laitoksen ja Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen eli Kotuksen yhteistyönä. *Ison suomen kieliopin* johdannossa aloitteentekijäksi mainitaan tutkimuskeskuksen vt. johtajana tuolloin toiminut Raimo Jussila, mutta hänen panoksensa lienee pelkästään organisaatiossa, sillä varsinaisessa ra'assa työssä eli kieliopin kirjoittamisessa hänellä ei näytä olleen mitään omaa osuutta.

Kielioppityö lähti siis alkuun ja sai lisäpontta Suomen Akatemian tutkimusrahoituksesta. Päätoimittajan ohella hankkeessa ovat ahertaneet Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen tutkijat Maria Vilkuna, Riitta Korhonen ja Tarja Riitta Heinonen. Akatemian rahoituksella ovat

työskennelleet Irja Alho ja Vesa Koivisto. Työn hedelmät kypsyivät lokakuussa 2004, ja *Iso suomen kielioppi* ilmestyi parahiksi Helsingin kirjamessuille. Sitä osattiin odottaa, itse asiassa sitä oli odoteltu jo usean vuoden ajan, sillä teosta ja sen tekemistä oli julkisuudessa esitelty etukäteen monissa eri yhteyksissä ja tilaisuuksissa, mm. Tieteen päivillä 2003.

Odotukset olivat kovat, varsinkin kun tiedettiin, että kirjan esilukijoiksi oli pestattu lähes kaikki suomen fennistit ja lähialojen edustajat. Esipuheessa heitä luetellaan 54. Kun kirja sitten tuli julki, se herätti sekä hämmennystä että keskustelua. Toiset suitsuttivat ihastustaan, toiset haukkuiivat pataluhaksi. Useat arvioitsijat purkivat oikeastaan vain omia ajatuksiaan ja traumojaan koulujen äidinkielenopetuksesta. Asiallisia, yksityiskohtaisia arvioita itse teoksesta vasta odotellaan, sillä tutkinnonuudistuksen, uuden palkkausjärjestelmän poikiman neuvotteluruljanssin ja muiden yliopistomaailman mullistusten väsyttämät fennistit ovat tuskin ehtineet muuta kuin hieman raaputtaa tämän järkäleen pintaa. Sitä paitsi jäävittämiä arvostelijoita ei jäänyt monta.

Iso? Suomen? Kielioppi?

Teoksen arvostelu on tapana aloittaa sen nimestä. Iso? Totisesti! Numeroituja sivuja on 1698. Suomen? Kyllä. Kielioppi? Jaa-a, tämä vaatii vähän pohdiskelua. Kielentutkija voi vastata tähänkin kysymykseen arvelematta myönteisesti. Ei ole olemassa yhtä ainoaa oikeaa kieliopin teoriaa tai mallia, vaan kieltä voi kuvata monin tavoin, monin asejin ja moniin tarkoituksiin. Muille kuin lingvisteille sana *kielioppi* tuo mieleen ne tiiviit ja rutisevan kuivat sääntökokoelmat, joita koulussa tankattiin äidinkielen tai vieraiden kielten tunneilla ja joiden säännöistä poikkeamisesta koitui armotta virhepesteitä.

Koulukieliopit ovat normatiivisia, opetuksen ja oppimisen apuvälineiksi laadittuja perus-

esityksiä kielen rakenteen keskeisimmistä ominaisuuksista ja säännönmukaisuuksista, ja niissä keskitytään julkisen, persoonattoman kirjakielen perusominaisuuksiin, jotka esitetään faktojen ja sääntöjen luetteloina näiden perusteita tai paikkansapitävyyttä tarkemmin pohtimatta. Koulukielioppien on oltava suppeita ja pelkistettyjä, jotta niistä saa koululainenkin selvää ja jotta ne ylipäänsä jotenkin kattavalla tavalla ehditään käsitellä oppikurssien kuluessa. Kaikki varsinaiset hienoudet ja nyanssit samoin kuin elävän, puhutun kielen tilanne- ja puhujakohtainen variaatio on näissä koulukieliopissa enimmäkseen pakko sivuuttaa. Ne ovat kuin liikennesäännöt, joita kukin sitten tosielämässä soveltaa omalla tavallaan.

Iso suomen kielioppi ei ole tällainen sääntökokoelma, eikä sitä missään vaiheessa ole sellaiseksi tarkoitettukaan. Tosiasia kuitenkin on, että suomalaisten enemmistölle ajatus monenlaisten kielioppien olemassaolosta on vieras, ja näin myös sana *kielioppi* kyseisen kirjan nimessä vie ajatukset ja odotukset automaattisesti väärille urille.

Tekijät olisivat säästyneet paljolta turhalta kritiikiltä, jos olisivat antaneet kirjalleen jonkin toisen nimen. Jos minun olisi ollut pakko sellainen keksiä, olisin pannut nimeksi *Nykysuomen ainekset ja rakenteet*. Se ei ehkä ole lennokas eikä iskevä, mutta se kertoo, mitä kirjassa on, eikä herätä väärää odotuksia. Alkuosa *nyky*-muistuttaisi vielä siitä linjauksesta, että kirjan teossa on kielen historia ja siihen perustuvat selitykset pyritty aktiivisesti sivuuttamaan.

Kirjan rakenteen päälinjat

Iso suomen kielioppi on jaettu kolmeen pääosaan: Sanat, Rakenne ja Ilmiöt. Lisäksi tulevat alun johdanto- ja esipuheosuudet sekä tietenkin lopussa lähteet ja hakemisto. Pääjako on niin karkea, ettei se vielä auta lukijaa jäsentämään kokonaisuutta mielessään. Seuraava taso kertoo jo enemmän. Osassa Sanat käsitellään äänne- ja muotorakennetta sekä sananmuodostusta, joka oikeastaan onkin osa muotorakennetta. Osassa Rakenne kuvataan sanojen yhdistelmistä muodostuvia rakenteita, lausekkeita, lauseita, lausumia ja yhdysrakenteita. Lisäksi osassa Rakenne käsitellään myös sanaluokkia, jotka selvyyden ja johdonmukaisuuden vuoksi olisi kannattanut sijoittaa päälukuun Sanat. Nyt tässä ensimmäisessä pääosassa käsitellään oikeastaan vain sanojen rakenneosia ja niiden yhdistelmiä,

ei niinkään kokonaisia sanoja ja niiden keskinäisiä paradigmaattisia suhteita.

Ilmiöiksi ristitty kolmas pääluku ei muodosta mitään yhtenäistä kokonaisuutta, vaan siinä on käsitelty suomen kielen ominaisuuksia vuorolla jostakin tietyistä näkökulmasta. Erillisiä, toisistaan riippumattomia lukuja on yhteensä 14. Erityisen tarkastelun kohteeksi on nostettu mm. sijamuotojen syntaksi ja semantiikka, kongruenssi, passiivi ja passiivimaiset rakenteet, sanajärjestys, tempus, modaalisuus, imperatiivi ja muut direktiivit, kysymykset ja affektiiviset ilmaukset. Näihin aihepiireihin kuuluvia aineksia ja ominaisuuksia on tarkasteltu jo teoksen aiemmissa osissa, joten toistoa ja selailun tarvetta syntyy väistämättä melkoisesti.

Pääosan nimi 'Ilmiöt' on tyrmäävän yleisluontoinen, mutta koko tämän jakson perusidea on hyvä: siinä on lähtökohtana joukko tärkeitä kielen ilmaisutehtäviä, esimerkiksi varmuuden, epävarmuuden ja pakon ilmaiseminen, määrääsyyden ja epämääräisyyden ilmaiseminen, tutun ja uuden vastakohtan ilmaiseminen, ja siten on tarkasteltu, miten eri keinoin näitä suomen kielessä voi ilmaista. Vastaavanlaisia lukuja on Lauri Hakulisen, Auli Hakulisen isän, legendaarisessa teoksessa *Suomen kielen rakenne ja kehitys*, joten tämän ratkaisun toimivuus on jo ennalta testattu ja hyväksi havaittu. Luvut eivät näissä kirjoissa kaikilta osin vastaa toisiaan, sillä *Isossa suomen kieliopissa* ei ole esimerkiksi eri-ikäisiä sanakerrostumia ja sanaston kasvua käsitteleviä lukuja lainkaan. Tämä on loogista, koska siinä ei muutenkaan ole tietoja kielen kehityksestä, jollei tällaisiksi tulkita arkisen yleispuhekielen syntyyn ja käyttöalueen leviämiseen liittyviä huomioita. Toinen asia sitten on, voiko historian osuuden rajaamista ulkopuolelle pitää hyvänä ratkaisuna. Kieli on luonnostaan historiallinen ilmiö, ja suomen kielessä elää rinnan monenikäistä ainesta tälläkin hetkellä.

Uuden kieliopin Ilmiö-osan puutteena omasta näkökulmastani pidän sitä, että fraseologias- ta ja infiniittisten verbinmuotojen käyttötavoista, ns. lauseenvastikkeista ja niitä muistuttavista rakenteista, ei ole yhtenäistä katsausta. Käytännössä on osoittanut, että tällaisia tarvitaan tämän tästä. Termi *lauseenvastike* on myös jätetty *isosta kieliopista* kokonaan pois, vaikka sen todeksinkin (s. 837) olevan pedagogisesti käyttökelpoinen. Murteiden, yleispuhekielen, slangin ja kirjakielen suhteita olisi voitu valottaa kokoa- vasti, kun variaatio on pyritty ottamaan huomioon monissa yksityiskohdissakin. Tutkimuksen nykysuuntaukset tuntien olisi odottanut myös,

että retoriikka ja kielellä vaikuttaminen olisi päässyt selvästi esiin, mahdollisesti jopa gender-ajattelu.

Tasolta tasolle

Kun päälukujen tasolta aletaan edetä yksityiskohtiin, suunnistamisvaikeudet kasvavat. Teoksen alussa oleva sisällysluettelo ei johdata pinta- syvemmälle. Kun kääntää esiin pääotsikon Sanat, sitä ei seuraakaan sisällysluettelossa mainittu seuraavan tason pääjakson nimi Äänne- ja muotorakenne, vaan hypätään suoraan kolmannelle tasolle Fonologia ja morfofonologia, joka jakautuu edelleen lukuihin, alalukuihin ja alalukujen alalukuihin. Tämä jaottelu ei näy alussa olevasta sisällysluettelosta lainkaan, vaan se näkyy vasta fonologiaa ja morfofonologiaa käsittelevän luvun alusta. Samoin on laita kautta teoksen. Aluksi selvältä ja yksinkertaiselta näyttänyt rakenne repeää yksityiskohtaiseksi alajakotteluksi, josta on mahdotonta oikeastaan mitenkään saada kokonaiskuvaa. Varsinainen asioiden käsittely on jäsenetty juoksevasti numeroituiksi, yleensä alle sivun mittaisiksi pykälikiksi, jotka on koottu lyhyiksi (ala)lukuiksi.

Lukuja ja otsikoita ei ole numeroitu, joten niiden keskinäistä hierarkiaa on vaikea havaita. Asiaa on kyllä yritetty selvittää erilaisilla otsikotyypeillä. On isompaa ja pienempää fonttia, on kursivivia ja on pystyä, on lihavoitua ja lihavoimatonta, on mustaa ja harmaata, on irrallaan ja tekstissä kiinni olevaa otsikkoa, mutta kiusallanikaan en kerro tässä, mikä näiden logiikka on, kun tekijät eivät itsekään ole sitä eksplisiittisesti kertoneet.

Sisällysluettelot eivät asiassa auta, koska koko sisällysluettelo ei voi mistään nähdä yhdellä kertaa ja tekstin joukkoon siroteltujen sisällysluettelojen fontit ja asetellut ovat erilaiset kuin itse tekstissä. Erilliset sisällysluettelot on yksi kerrallaan haettava esiin alussa olevan sisällysluettelon avulla. Itselleni teoksen rakenne selvisi lopullisesti vasta sitten, kun omakätisesti laadin kaikki otsikot sisältävän sisällysluettelo-yhdistelmän. Siitä tuli varsin pitkä ja monipolvinen.

Hakemisto auttaa tai sitten ei

Kun teoksen jäsenitys on niin kovin monipolvinen, hakemiston merkitys korostuu. Itse asiassa se onkin nyt ainoa apuväline, jonka avul-

la lukija voi suhteellisen nopeasti ja vaivattomasti löytää haluamansa kohdat. Asiahakemisto auttaa pitkälle, mutta aina se ei pelasta tilannetta. Suurin syy tähän on se, että hakemistoon ei ole systemaattisesti merkitty niitä jaksoja tai (pää)lukuja, joihin asioiden varsinainen käsittely on keskitetty. Tämä olisi ollut ehdottoman välttämätöntä, koska otsikoita on sisällysluettelojen moninaisuuden takia äärimmäisen vaikea löytää, eikä niitä aina löydä siitä sisällysluettelosta ja (ala)luvusta, johon oma logiikka olisi ne sijoittanut. Esimerkiksi järjestysluvut löytyvät adjektiivien joukosta, ja desimaali-ilmaukset on tyypitelty murtolukuilmauksiksi (s. 750).

Vastaavanlaisissa tilanteissa olen nähnyt ongelman ratkaistavan niin, että hakemistoon on kursivilla merkitty asian varsinaiset käsittelysivut ja kursivoimattomilla numeroilla ne muut paikat, joissa tulee olennaista lisätietoa. Nyt hakemistoon on (useimmiten, ei aina) lihavoituina merkitty ne sivut, joilta löytää jonkin termin määritelmän. Lihavoitien puuttuminen paljastaa, että monet termit on jätetty kokonaan määrittelemättä.

Asioiden löytämistä sekä sisällysluetteloista että hakemistosta vaikeuttaa joskus se, ettei lukija voi etukäteen tietää, mitä nimitystä ja kategoriointia kirjan toimittajat ovat kunkin käsiteltävän ilmiön kohdalla soveltaneet. Jos esimerkiksi haluaa tietää, miten suomen kielelle ominainen omistusrakenne *Minulla on auto* jäsenetään, on osattava hakea kohdasta *habitiiviadverbiaali*. Hakemistossa on kyllä *omistusrakenne*, mutta ei viittausta asianomaiseen jäsenyskohtaan.

Kuten esipuheesta ilmenee, tekijät ovat jonkin verran uudistaneet terminologiaa. Monien vanhentuneiksi katsottujen termien kohdalla tilanne on pelastettu mainitsemalla vanha termi ja viittaamalla kohtaan, jossa kerrotaan, miksi tätä termiä ei käytetä ja mitä käytetään sen asemesta.

Otsikoinnin ja jäsenityksen monimutkaisuutta tuskaillessani johduin miettimään sitä, miksi perinteisistä kieliopeista asiat on suhteellisen helppo löytää ilman sisällysluettelon ja hakemiston apua. Vastaus on yksinkertainen. Perinteisen kieliopin kaava ja asioiden esitysjärjestys on suurin piirtein ennalta tiedossa. Vaikka yksityiskohdissa olisi eroja, runko on sama kirjasta toiseen. Sen sijaan *Ison suomen kieliopin* tekijöillä ei ole ollut mitään yhtä ja yhtenäistä teoriaa, jonka mukaan kieltä olisi kuvattu. Lukija ei siis voi tietää, mitä odottaa ja missä järjestyksessä. Johdannossa todetaankin eksplisiittisesti,

että kuvaus on moniaineksinen palapeli, jonka osat eivät sovi saumattomasti yhteen.

Surkeat lähdeviitteet

Iso suomen kielioppi pyrkii olemaan synteesi tuoreesta tai tuoreehkosta suomen kielen tutkimuksesta, mutta alkuperäistutkimuksen jäljille se ei lukijaansa johdata. Kirjallisuusviitteitä on mm. harvalukuisissa taustoittavissa pykälissä ja huomautuksissa, mutta näissäkin usein viitataan sellaiseen ulkomaiseen lähteeseen, jolla ei ole mitään suoraa yhteyttä suomen kielen tutkimukseen. Esimerkiksi sivulla 49 käsitellään tavun pituutta ja sen ilmaisemisessa käytettyä yksikköä nimeltä *mora*, mutta viitataan vain Alan T. Hallin vuonna 1999 Amsterdamissa ilmestyneeseen historialliseen katsaukseen, vaikka kyseistä yksikköä on aiemmin sovellettu sekä fennistiikassa että fennougristiikassa kotimaisin voimin.

Pykälien ja jaksojen lopussa saattaa olla yhteen tai useampaan pykälään liittyvää kirjallisuutta, ja lukijan on varmuuden vuoksi aina lähdeettä kaivatessaan selattava eteenpäin, tuleeko niitä lähteitä tällä kertaa vai ei. Joskus viitteissä mainituista lähteistä on otettu vain esimerkkejä, joskus myös asiaa. Lähteet ovat aakkosjärjestyksessä, eivät ikäjärjestyksessä. Lukujen lopussa on kirjallisuusluettelo eli joukko tekijöiden nimiä ja teosten ilmestymisvuosia, joita lukijan on aivan mahdollista kytkä siihen nimenomaiseen kohtaan, jossa lisävalaistusta kaipaa va niistä voisi hyötyä. Paljon tehokkaammin, täsmällisemmin ja kattavammin lähteitä löytää kirjastojen nykyisten tiedonhakujärjestelmien avulla. Sivunumeroja ei tietysti löydä kirjastotietokannasta, mutta ei niitä useimmiten ole kieliopin kirjallisuusluetteloissakaan.

Tiiviin, asiallisen ja informatiivisen lähde-luettelon malli olisi löytynyt teoksesta *Suomen sanojen alkuperä*. Siinä on joka ikisen sana-artikkelin lopussa äärimmäisen pienessä tilassa lukijaa ja lisätiedon hakijaa erinomaisesti palveleva, kronologisesti järjestetty viitteistö, josta saa tiedon keskeisistä lähteistä, tutkimuksen edistymisestä ja siihen ratkaisevasti vaikuttaneista kannanotoista.

Luvusta toiseen käytettyjä lähteitä, siis kaikkein keskeisimpiä lähteitä, ei ole merkitty *ison kieliopin* viitteistöön lainkaan. Teoksen johdantoluvussa korostetaan sitä, että *Iso suomen kielioppi* jatkaa 1900-luvulla muotoutunutta fennistiikan perinnettä ja pyrkii mahdollisimman

pitkälti hyödyntämään suomalaisen kieliopin-kuvaukseen vakiintuneita käsitteitä ja ratkaisumalleja. Aineistolähteet esitellään johdannon lopussa, mutta varsinaista tieteellistä lähdekirjallisuutta ei esitellä, viitataan vain ylimalkaisesti perinteeseen. Poikkeuksellisen huomionosoituksen on saanut Paavo Siro, jonka lanseeraama suhdesääntöä esitellään tutkimushistoriallisessa katsauksessa sivulla 924.

Kun 1900-luvun fennistinen kirjallisuus on kieliopin tekijöille itselleen niin tuttua, heille ei ehkä ole tullut mieleen, että nuoren polven fennisteille ja alan opiskelijoille, maallikoista puhumattakaan, esimerkiksi sellaiset nimet kuin E. N. Setälä, Aarni Penttilä ja Lauri Hakulinen alkavat olla jo pelkkiä nimiä fennistiikan historian alkuhämaristä, eikä lukija osaa oma-aloitteisesti lähteä hakemaan lisätietoa heidän teokistaan, jos ei niihin erityisesti viitata.

Laajennuksia ja aukkoja

Suomalainen kielioppiperinne on aikoinaan syntynyt kirjakielen kehittämisen yhteydessä, ja muutenkin kieliopeissa on yleensä keskitytty kirjoitetun kielen kuvaamiseen. *Iso suomen kielioppi* on ottanut kuvauksen piiriin myös arkisen puhekielen. Sitä ei kuvata samalla lailla systemaattisesti kuin kirjakieltä, vaan ainoastaan paikoin, kun kuvauksen pohjaksi on ollut käytävissä riittävästi perustutkimusta. Myös murteiden puolelle pistäydytään silloin tällöin.

Puhekieltä koskevat osuudet ovat enimmäkseen erillisiä jaksoja, joiden yli on tarpeen tullen helppo hypätä, jos *tota noin niinkuttelu* alkaa kyllästyttää, mutta luvussa 'Lisäykset lauseen ja muun lausuman osana' lukija joutuu monta kertaa kysymään itseltään, ovatko (kirjakielen) lauseet vain (puhekielen) lausumien alatyyppejä ja kumpiako luvussa oikeastaan kuvataan.

Puhekielen kuvauksissa on erilaisia nuolia, ristikkoja, kiemuroita ja muita merkkejä ilmaisemassa puheen ominaisuuksia, ja näitä tutkaillessa nousee epäkohtana mieleen se seikka, että normaalin kirjakielen ortografisia konventioita, joiden avulla eksplisiittisesti osoitetaan ilmausten osien välisiä suhteita ja annetaan tietoa tulkitsemisvaihtoehtoista, ei kirjassa käsitellä ollenkaan.

Joidenkin sinänsä relevanttien tutkimusalojen kohdalla kieliopin tekijöillä näyttää olleen sokea piste. Vaikka lainasanoja käsitellään useassa kohdassa, myös omassa luvussaan, lainasanatutkimukseen on viitattu vain etymologi-

sen yleiskirjallisuuden kautta. On epätavallisen suoritus kirjoittaa nykyään indoeurooppalaisista tai germaanisista lainoista viittaamatta yhteenkään Jorma Koivulehdon tekemään synteesiin. Lähdeluettelossa on vain yksi Koivulehdon artikkeli, ja se käsittelee astevaihtelun historiaa.

Sanojen johtamista käsittelevässä luvussa lainasanojen osuus ilmoitetaan vaihtelevasti. Samanmuotoisista sanoista todetaan välillä, että joukossa on myös lainasanoja (jotka siis eivät ole johdoksia, ainoastaan johdoksen näköisiä, esim. s. 225), välillä kerrotaan, mitkä sanat todella ovat lainoja (s. 215), joskus ei viitata lainaperäisyyteen lainkaan (kuvio 3 sivulla 174). Lähdeluettelossa ei ole yhtään ainoaa etymologista sanakirjaa. Jos olisi, esimerkiksi *rusakko*-sanaa tuskin olisi selitetty *ruskea*-sanan yhteyteen kuuluvaksi *-kkO*-johdokseksi (s. 206).

Nimistöntutkimuksen uusimmat tuulet ovat puhaltaneet kaukana kieliopintekijöiden pään yläpuolella, vaikka ihmisten, paikkojen, instituutioiden, liikeyritysten, taideosten ynnä muiden asioiden nimet ja niihin liittyvät nimetäidot ovat tärkeä osa kieltä ja kielen hallintaa ja näitä on viime aikoina tutkittu huomattavan aktiivisesti. Sananmuodostuksessa on terminmuodostuksen osuus sivuutettu perinteiseen tapaan, vaikka nykyisessä professionaalistuvassa maailmassa sekin on jo selvästi jokamiestä koskettava kielen alue. Myös *medianomin* ja *restonomien* tapaisia ammattinimikkeitä on turha etsiä johto-opin esimerkkien joukosta.

Deskriptiivistä piilonormatiivisuutta

Kieliopin esipuheessa nostetaan ohimennen (s. 18) esiin kysymys, voiko kielioppi itsessään olla vapaa normatiivisuudesta. Tähän vastataan pohdiskelemalla ensisijaisten ja marginaalisempien ilmaisukeinojen suhdetta. Itse käsitteisin samaa kysymystä toisesta näkökulmasta. Eikö jo kategorioiden ja käsitteiden valinta ja määrittely ole ratkaiseva askel normatiivisuuden suuntaan? Se ei ole sellaista normatiivisuutta, joka ohjaa kielen käyttäjiä käyttämään kieltä tietyllä tavalla tiettyjen sanktioiden uhalta, mutta se ohjaa kielentutkijoita, tutkimusten lukijoita ja niiden soveltajia näkemään ja esittelemään kieltä tietyllä tavalla, tietyt seikat esiin ottaen ja toiset unohtaen.

Ei ole itsestään selvää, millaisia kategorioita kielessä oletetaan olevan. Olen esimerkiksi aiemminkin kiinnittänyt huomiota siihen, että

sen tyyppisillä äärimmäisen tärkeillä ja monikäyttöisillä tilasuhteiden ilmaisimilla kuin *alalyllä-* ja *etu-/taka-* ei ole omaa nimeä ja selvää paikkaa kieliopin kuvauksessa eikä myöskään sanastossa, koska ne eivät sellaisinaan esiinny itsenäisinä sanoina vaan aina jonkin taivutusmuodon tai suuremman kokonaisuuden osana, usein kieliopillisessa tehtävässä. Tästä seuraa, että tällaisten primitiivisten suhdekäsitteiden ilmauksia ja niiden kuvauksia saa suurella vaivalla haeskella mitä erilaisimmista paikoista, jos niistä haluaa itse saada jonkinlaisen kokonaiskuvan.

Kieliopin historia kertoo myös, että suomen kielen kategoriointiperiaatteet ovat moneen kertaan muuttuneet. Esimerkiksi monissa vanhoissa kieliopeissa on verbien aktiivi- ja passiivitaivutuksen rinnalla ollut myös refleksiivitaivutus (*annaksen 'antautuu', heittihe 'heitäytyi'*), ja prolatiivisijaa (*maitse, postitse*) yritettiin 1800-luvun kalevalaisen innostuksen vallitessa määrätietoisesti istuttaa suomen sijasysteemiin. Kun tutkimusperinne on jo niinkin pitkä, voi olettaa, että tarkoituksenmukaisimmat kategoriat ovat ehtineet jo seuloutua esiin, mutta kun kategoriointi riippuu myös teoreettisesta kehiksestä ja teorialat muuttuvat, tarkistus- ja kehitystyön tarve loppuu tällä saralla tuskin koskaan. *Isossa kieliopeissa* on päätetty hyväksyä genetiivi subjektin sijaksi esimerkiksi sellaisissa lauseissa kuin *Minun täytyy mennä*. Eikö tämä ole (myös) normaatiivinen päätös?

Lausetyypin käsittely herättää myös normatiivisuutta sivuavia kysymyksiä. Asetelmasa 140 sivulla 848 esitellään kolme monikäyttöistä lausetyppiä ja kahdeksan erikoislausetyppiä esimerkein havainnollistettuina. Monikäyttöiset tyypit ovat transitiivilause (*Te rikoitte ikkunan*), intransitiivilause (*Tilastot valehtelevat*) ja kopulalause (*Sinä olet ihana*). Erikoislausetyyppejä ovat eksistentiaalilause (*Pöydällä on kirjoja*), omistuslause (*Vaarilla on saari*), ilmiölause (*Syttyi sota*), tilalause (*Ullkona sataa*), kvanttorilause (*Syitä on monenlaisia*), tuloslause (*Meistä tulee kuuluisia*), tunnekausatiivilause (*Minua pelottaa*) ja genetiivialkuinen (*Minun on sääli häntä*). Kuten jo terminologia osoittaa, tyyppittely perustuu eri tapauksissa hyvin eritasoisiin kriteereihin. Kaikissa erikoislausetyypeissä lukuun ottamatta tunnekausatiiveja on tyyppillisesti intransitiivinen predikaatti. Ovatko ne siis intransitiivilauseen alatyyppejä? Perustyyppien esittely ei myöskään anna suoraa vastausta siihen kysymykseen, mihin tyyppiin kuuluvat sellaiset yksinkertaiset peruslauseet kuin *Kir-*

ja on pöydällä tai Talo sijaitsee kaupungin laidalla. Asia jääköön lukijoiden pohdittavaksi.

Tyypittely herättää myös sellaisen yleisemmän kysymyksen, pitäisikö kaikki todelliset lauseet voida lukea jonkin tietyn tyyppin edustajaksi. Tyypithän tuntuvat edustavan hyvin yksinkertaisia peruspredikaatioita, joita vastaavia lauseita voi lukea esimerkiksi pikkulasten kuvakirjoista: *Pekalla on kissa. Kissa on musta. Kissa on katolla. Kissa syö lintua.*

Aikuinen ihminen voi helposti sulauttaa monta predikaatiota yhdeksi yksinkertaiseksi lauseeksi: *Pekan musta kissa syö lintua katolla.* Tämä on tietysti prototyyppinen transitiivilause, mutta voiko tällaisen lauseen sanoa edustavan yhtä ja vain yhtä lausetyyppiä? Entä jos lause puetaan muotoon *Pekan musta kissa on syömässä lintua katolla.* Onko tämänkin transitiivilause? Ison kieliopin yhtenä esimerkkinä kopulauseesta on *Olitko jo syömässä?* Tämän ei kuitenkaan pidä antaa erehdyttää itseään. On osattava hakea esiin sivu 442, jossa kerrotaan, että predikaatti voi olla moniosainen, ja sitten sivu 444, jossa kerrotaan myös *mA*-infinitiivin inessiivin muodostavan predikaatiksi sopivia verbiilittoja.

Tämän esimerkkiekskursion ongelma on siis ratkaistu, mutta koko pohdiskelun varsinainen ydin onkin suurempi kysymys: kun ihminen voi prosessoida monen tyyppisiä predikaatioita yhdeksi lauseeksi, eikö tämä tulisi ottaa huomioon myös deskriptiivisessä kuvauksessa. Jos pyritään tyypittelemään todellisia lauseita, ei predikaatioita, ja tyypittelyssä otetaan huomioon vain lauseen rakenteellisen ytimen muodostava relaatio, paljon jää kuvaamatta.

Normatiivisuus tulee deskriptiiviseen kielioppiin mukaan myös muilla tavoin. Joskus harvoin kielenhuollon ongelmatapauksiksi tiedettyjen ilmiöiden kohdalla viitataan kielenhuollon kantaa esittelevään lähdekirjallisuuteen, joskus esitetään pelkinä tosiasioina sekä kielenhuollon hyväksymät että vastustamat ilmaisukeinot oikeakielisyysseikkoihin kajoamatta. Joskus todetaan vain yksikantaan, mikä on mahdollista ja mikä ei. Viimeksi mainitusta on hyvä esimerkki johto-opista.

Sivulla 321, jossa on käytännössä kysymys siitä kielenhuollon ikuisuusongelmasta, pitääkö kirjoittaa *terottaa* vai *teroittaa*, *paikottaa* vai *paikoittaa*, todetaan, että kaikkien vartalotyyppien sanat eivät esiinny *-ttA*-johdinaineksen edellä monikkovartalon asuisina (ts. *-ittA*-johdoksinä), ja esimerkkinä mahdottomasta johdoksesta mainitaan *valoittaa*. Kun naputtelee tämän sa-

nan Googleen, saa pikavauhtia satamäärin todisteita siitä, että kyllä se on aivan mahdollinen ja esiintyvä muoto tosielämässä, vaikka kielenhuoltajat eivät sitä hyväksykään. *Ison kieliopin* sanastokorpuksena on käytetty *Suomen kielen perussanakirjaa*, joka tunnetusti ja eksplisiittisesti on normatiivinen sanakirja.

Kätkettyjä aarteita

Ison suomen kieliopin tekemisessä on nähty suunnattoman paljon vaivaa, ja käyttäjäkunnan kannalta erityisen onnistuneita ja käyttökelpoisia ovat erilaiset taulukot ja asetelmat. Asetelmia on yhteensä 193 ja taulukoita 16. Niissä ovat tiiviisti esillä monet tärkeät kategoriat ja ainekset sekä näihin viittaavat termit, niistä saa nopealakin silmäyksellä tietoa kokonaisuuksista ja niiden osista, joskus myös elementtien yleisyys-suhteista. Havainnollistavia kuvioita on 16.

Näistä kaikista asetelmista, taulukoista ja kuvioista olisi ehdottomasti kannattanut laatia erillinen luettelo otsikoineen ja sivunumeroineen kirjan loppuun, jotta esitysten löytäminen tekstimassan joukosta olisi helpompaa. Näin tiivistykset hyödyttäisivät myös sitä käyttäjäkuntaa, joka ei viitsi kahlata läpi koko teosta tietääkseen, mitä kaikkea sieltä voi tarpeen tullen löytää.

Myös sanahakemisto olisi ollut tarpeen, sillä useissa (ala)lukuissa asioita käsitellään sana kerrallaan. Esimerkiksi *kun*-konjunktio mainitaan tarkastelukohteena seitsemän eri luvun otsikossa ja *kuin* kuudessa. Systemaattinen muotohakemistokaan ei olisi pahitteeksi. Yrittäkääpä kokeeksi etsiä vaikka passiivin ensimmäisen partisiipin (*annettava*) erilaisia käyttötapoja. *Ison kieliopin* kunniaksi on mainittava, että monia kielen ilmiöitä käsitellään siinä monipuolisemmin kuin yhdessäkään aiemmassa kielioppikirjassa. Lukijan ongelmaksi jää vain käsitteilykohtien löytäminen ja tiedon summaaminen.

Yleinen hakuteos?

Ison suomen kieliopissa on lähes 1700 sivua. Tämä ei kuitenkaan ole mikään maailmanennätys. Ruotsin akatemian kieliopissa on sivuja yli tuhat enemmän, mutta se on fyysisesti jaettu neljään osaan: ensimmäinen sisältää johdannon ja rekisterin, toinen käsittelee sanoja, kolmas lausekkeita ja neljäs lauseita ja virkkeitä.

Iso suomen kielioppi on hakuteoksen tyyppi-

nen, mutta ei selkeä. Hakemisto-osaan ja rakenteen selkeyteen olisi pitänyt panostaa huikeasti enemmän. Kirjasta löytää hakemansa useimmiten vain kovalla työllä ja hyvällä onnella, ja koskaan ei voi olla aivan varma siitä, että on onnistunut löytämään kaikki ne kohdat, joissa haettava asiaa on todella käsitelty. Ylipäänsä kirjasta löytää asioita parhaiten se, joka itse tietää, mitä hakee, ja tuntee terminologian, jonka kautta haettavia asioita kannattaa yrittää jäljittää. Teosta ei missään tapauksessa voi suositella vasta-alkajille. Kokemus on ehtinyt jo osoittaa, että pelkkä kirjan näkeminen saattaa lannistaa orastavan mielenkiinnon suomen kielen kuvaimista kohtaan.

Ison kieliopin hanke lähti aikoinaan liikkeelle pohdittaessa koulujen äidinkielen opetusta ja sen kehittämistä. Nyt kun kielioppi on ilmestynyt, voi jokseenkin varmasti sanoa, että kieliopin merkitys opetuksen kehittämisessä on sama kuin alan perustutkimuksella yleensäkin: suurin osa koulujen opettajista tietää, että selaista on, mutta ei ehdi, jaksa tai viitsi perehtyä siihen niin syvällisesti, että se muuttaisi ratkaisevasti oppikurssien sisältöä ja esitystapaa. Sen

sijaan välillinen vaikutus kieliopilla varmasti on: oppikirjojen tekijät ja opettajia yliopistoissa kouluttavat tutkijaopettajat saavat kieliopista uusia periaatteita, uutta aineistoa ja uusia näkökulmia. Heidän on pakko perehtyä *isoon kielioppiin* ja ottaa siihen kantaa, halusivatpa tai eivät, sillä uuden tutkimuskirjallisuuden seuraaminen on tutkijan velvollisuus.

Omasta puolestani totean, että tämä ei suinkaan ole ollut ikävä velvollisuus. Kirja on fennistiikan ammattilaiselle melkoinen arsenaali, josta saa runsaasti aineksia ja ideoita sekä tutkimus- että opetuskäyttöön. Sisältöasioiden yksityiskohtainen puiminen kannattaa kuitenkin jättää fennistiikan omille foorumeille. Useimmille suomalaisille, myös tiedeyhteisön jäsenille, riittää se, että he osaavat itse käyttää *mA*-infinitiivin sijamuotoja tai kiro sanoja omasta mielestään oikeissa paikoissa, eivät he tunne tarvetta lukea asiaa kieliopista tai kieliopin arvostelusta.

Kirjoittaja on Turun yliopiston suomen kielen professori.